

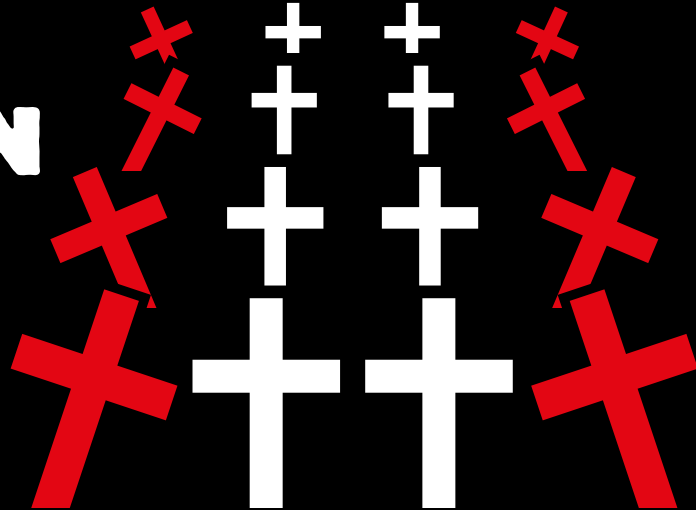
VAN ONDEROP

DE (ON)MACHT VAN DE GEMEENSCHAP

GERARD ROOIJAKKERS

Toptalent en uitblinken op internationaal niveau zijn prachtige ambities die als sneeuw voor de zon verdwijnen als daar geen stevig fundament onder ligt. Hoe ziet die berg onder de top er in Brabant uit? Wat is de humuslaag die de omgang met cultuur van hoog tot laag in de praktijk van het dagelijks leven vormt? Dit essay beschrijft - aan de hand van concrete voorbeelden in Zundert, Hilvarenbeek en Deurne - het succes en falen van dragende gemeenschappen en commons. Hun relatie met de top-down georganiseerde systeemwereld is per definitie problematisch. Beide werelden functioneren voornamelijk naast en tegenover elkaar. In Brabant zouden ze elkaar idealiter moeten versterken. Dat kán ook. Tenminste, als we als dragende gemeenschappen de regie over vrij toegankelijke publieke goederen willen terugkrijgen. Brabant gaat namelijk slordig om met deze common-access-goederen.

GRAF RECHTEN

Je kent ze wel, die oude begraafplaatsen, zeker als ze nog in de schaduw van de kerk liggen. Letterlijk een kerkhof dus, waar de tijd z'n eigen regime kent. Met doorgaans meer oude dan nieuwe graven. Dat de tand des tijds zelfs op de hardste steen vat krijgt, wordt hier wel duidelijk. Verzakt, soms zelfs schots en scheef. Oude bomen, vogeltjes en konijnen. Enfin, rustplaatsen om bij wijze van spreken naar uit te kijken. In Brabant wordt het kerkhof gegriezeld, meestal door vrijwilligers. Geen nieuw halloweenritueel, maar het keurig aanharken van de paden, liefst in een visgraatmotief. Dan valt meteen op hoeveel mensen het kerkhof bezoeken: hun sporen zijn zichtbaar in het gegriezel.

EEN DRAGENDE GEMEENSCHAP POST MORTEM ELIMINEREN

Kerkhoven zijn de plekken waar je snel doorkrijgt welke families ergens generaties lang wonen. De ligging en uitvoering van de graven geven de sociale structuur prijs. Plekken met cultuurhistorische betekenis, maar ook symbool van een gemeenschap waarin de voorouders een fysieke plaats hebben. Een van de grote veranderingen, die zich tamelijk ongemerkt onder onze ogen heeft voltrokken, is dat er in het laatste decennium meer crematies dan begravingen zijn geweest. In al dan niet gewijde aarde begraven wordt stilaan een uitzondering. En de combinatie met een kerkelijke uitvaart al helemaal. Niet alleen in de steden maar net zo goed op het traditionele Brabantse platteland, waar het tuinpad van mijn vader niet als vanzelfsprekend meer wordt aangeharkt.

In oktober 2018 werden in een paar dagen tijd maar liefst vijftientig oude graven geruimd op het kerkhof achter de H. Antonius-van-Paduakerk in Biest-Houtakker. In dit kerkdorp van de gemeente Hilvarenbeek waren dorpsgemeenschap en parochie lange tijd één, maar met de reorganisatie en samenvoeging van parochies door het bisdom Den Bosch is die band verbroken. Met grote gevolgen, zoals overal in het bisdom. Het nieuwe kerkbestuur pakt de zaken voortvarend, rechtvaardig en consequent aan. We staan geen uitzonderingsposities toe, maar trekken één lijn. Een rechte en rechtzinnige lijn welteverstaan, waarin vervallen graven met monumenten schots en scheef niet passen. Zeker niet als daar al meer dan veertig jaar geen grafrechten voor worden betaald. En als je daar niet voor betaalt, dan kun je er als familie ook geen rechten aan ontfemen. Zo simpel is dat, volgens het kerkbestuur.

Common ground is gratis maar niet gratuite.

In de aanloop naar de ruiming was de commotie groot, vooral bij de families van wie de oude graven geruimd zouden worden. Voorouders die de kerk cent voor cent mee hebben opgebouwd en als vanzelfsprekend een laatste rustplaats kregen in hun geboortedorp. Dat graf was weliswaar gratis, maar niet gratuite. Het was *common ground* zoals we dat noemen, grond van een (parochie)gemeenschap die het publiek belang boven individuele gebruiksrechten stelt. Daar begraven worden was daarom een eervol recht op een plaats na de dood, verleend door een dragende gemeenschap. Van oudsher ook letterlijk: familieleden en buurtbewoners dragen de kist naar het graf. Iets dat tot op de dag van vandaag bij uitvaarten aanspreekt.

In Biest-Houtakker was geen sprake van ruimtegebrek op het kerkhof. Ook waren er geen bestaande contracten met nabestaanden. Er was dus geen sprake van het verlengen van overeenkomsten. Families werden botweg voor de keuze gesteld om te betalen of te ruimen. Woede en machteloosheid. Alsof men helemaal geen aanspraak op rechten zou hebben. In Biest-Houtakker treffen we het klassieke schoolvoorbeeld van communale gebruiksrechten aan. We zien hier twee werelden hard met elkaar botsen. Aan de ene kant de systeemwereld van instituties die top-down hiërarchisch functioneren volgens formele juridische procedures. Aan de andere kant de wereld van de commons - dragende

gemeenschappen - die bottom-up zelfbesturen op basis van solidariteit en vertrouwen. Werelden van verschil, die in dit essay centraal staan. Waar ging het in Biest-Houtakker nu precies mis? Want zulke confrontaties tussen systeemwereld en informeel gereguleerde gemeenschappen zijn immers overal aan de orde van de dag.

UITHOLLING VAN BURGERPARTICIPATIE

In de eerste plaats zien we dat in Brabant de systeemwereld met een cultuur van claimen en juridiseren steeds dieper doordringt, ook in domeinen zoals religie en cultuur. Het katholieke parochiebestuur, hierin gesteund door het bisdom, staat formeel in zijn recht. Juridisch is daar geen speld tussen te krijgen. Maar de wereld van de commons wordt hier groot onrecht aangedaan. Op wat generaties lang informeel prima functioneerde wordt nu eenzijdig autoritair inbreuk gemaakt.

Recht in de systeemwereld is soms onrecht voor commons.

Parochianen mogen deelnemen, maar in dit geval niet meer als commons. Met andere woorden: het veelgebruikte modebegrip participatie wordt steeds verder uitgehoud. Je mag meedoen (dan kunnen we het aantal bezoekers tellen), maar je hebt geen zeggenschap. Voor vrijwilligers worden zelfs aparte statuten gemaakt, ja, zelfs contracten waar ze zich met handtekening aan moeten houden – compleet met sancties op overtreding. Hoe meer we het hebben over co-creatie en gedeeld eigenaarschap, hoe strikter de regels lijken te worden vastgelegd.

Participatie is niet alleen deelnemen maar vooral ook deelhebben.

In de museumwereld is dit inmiddels een trend. Museumconsulenten geven geen tegengas maar faciliteren juist door vrijwilligerscontracten aan te dragen. Ondertussen wordt de loftrompet gestoken over het belang van dragende gemeenschappen, terwijl dit in de praktijk vaak is teruggebracht tot louter vrijwilligers. Ze zijn zelfs een voorwaarde

voor het verkrijgen van subsidies geworden. In de praktijk hebben ze evenwel geen fluit te vertellen. Commons *nemen* niet alleen deel, maar zijn ook deel*hebbers*. Dat gaat verder dan alleen gehoord worden of inspraak hebben. Het impliceert het actief meebepalen van beleid. Geen vrijblijvende zeggenschap dus die door een individu of instelling met één gebaar van tafel geveegd kan worden.

ZELFBEWUSTZIJN EN DAADKRACHT

In de tweede plaats ontbreekt het aan zelfbewustzijn en daadkracht in de wereld van de commons zelf. Zonder vorm van zelforganisatie zijn ze een weerloze prooi voor de systeemwereld. Wederkerigheid, vertrouwen en solidariteit zijn mooie waarden, maar als die niet in de spelregels zelf onwrikbaar zijn vastgelegd, dan tellen ze als puntje bij paaltje komt in het maatschappelijk verkeer niet mee. In Biest-Houtakker constateer ik dat de dragende gemeenschap aan flinke erosie onderhevig is en voor een deel is weggevallen. Geen opstand, geen actievoerders die zich aan de graven vastketenden - niets van dat al. Eerder berusting en zelfs een wat laconieke lethargie. Een karaktertrek die nog niet in het rariteitenkabinet van de Brabantse volksaard is opgenomen. In café Ome Toon halen een paar biljarters hun schouders op als naar de kaalslag wordt gevraagd. Voor de voorouders, nog maar enkele generaties geleden, waren de rechten op de *common ground* van het kerkhof vanzelfsprekend en, nog los van de gewijde aarde, heilig. Dat de eigen nakomelingen die zaak van eer, vertrouwen en solidariteit 'over hun lijk' ooit zouden vergeten, was voor hen vermoedelijk onvoorstelbaar. Grafrechten contractueel regelen was dus ook geen noodzaak.

Versterk het zelfbewustzijn bij commons.

INVLOEDSSFEREN

Ten derde blijkt hieruit het gemis aan een daadwerkelijk effectieve *circle of influence*: de toegang tot grotere netwerken vanuit lokale verbanden en de banden daarmee. Het kunnen mobiliseren van invloed op basis van kennis, gezag en macht is heel essentieel. Niet alleen om je zin te krijgen of ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan, maar ook om gezien en erkend te kunnen worden als maatschappelijk waardevol en relevant. Om nog even bij het bisdom Den Bosch te blijven: terwijl in Biest-Houtakker het kerkhof zonder pardon wordt kaalgeslagen, vecht een voormalige parochie wat verderop in Oisterwijk succesvol de

INVLOEDS- SFEREN

sluiting van de eigen kerk na een opgelegde fusie aan. De bisschop wordt via invloedrijke elitenetwerken nota bene door het Vaticaan *overruled* in zijn beslissing. Ook hier voelen parochianen zich slachtoffer van groot onrecht, terwijl pastoor en bisschop zich in hun recht voelen staan. Het is heel uitzonderlijk wanneer Rome op lokaal niveau ingrijpt – hoe deze kwestie ook zal eindigen. Het illustreert eens te meer de actualiteit en het kwetsbare belang van dragende gemeenschappen in Brabant.

Mobiliseer invloed op basis van kennis en netwerken.

De verontwaardigde families in Biest-Houtakker stonden zeker niet alleen. De heemkundekring sprak van een cultuurhistorische wandaad – ‘zo ga je niet met mensen om’ – en betreurde onder meer het ruimen van het graf van Liesje van Breda, op 21-jarige leeftijd vermoord langs het Wilhelminakanaal. Maar ook de dragende erfgoedgemeenschap van heemkundigen heeft kennelijk geen mobiliserend vermogen of toegang tot effectieve netwerken. Achteraf vinden meer mensen het jammer dat er historisch interessante grafzerken zijn verdwenen. ‘Misschien hadden we als inwoners een creatief voorstel moeten doen om dit erfgoed te bewaren’, aldus een maatschappelijk betrokken inwoner. Dat het hier echter gaat om veel méér dan louter cultureel erfgoed, daarvan ontbreekt het besef.

REGIE DOOR CULTUUR VAN LANGZAAMHEID

Dit brengt mij tot het vierde punt: de factor tijd. Hoe toepasselijk voor een kerkhof, waar immers een ander regime van tijd heerst dan in de wereld waarin iedereen elke dag weer opstaat. Het gebeurt in Nederland, en dus ook in Brabant, voortdurend dat ingrijpende beslissingen zonder unanieme consensus met onomkeerbare gevolgen in rap tempo worden doorgevoerd. Bij acute zaken van leven en dood kan dat vaak niet anders, maar meestal lijkt urgentie helemaal geen rol te spelen. Als je in je recht staat ben je per slot van rekening direct handelingsbevoegd. Maar in het geval van Biest-Houtakker was er in geen enkel opzicht sprake van urgentie die om haastig handelen vroeg.

Zoals zon, water en lucht is ook tijd een onvervreemdbaar, vrij toegankelijk collectief goed. Goederen die voortdurend door allerlei partijen worden geclaimd, vervreemd, verkwest, bedorven en vermarkt. Terwijl de toegankelijkheid en waarde van zulke *open-access*-goederen, zoals dat zo mooi heet, juist voor iedereen gegarandeerd moet zijn. Eeuwenlang zorgden *commoners* voor de toegankelijkheid van deze hulpbronnen. Dat deden ze door de individuele gebruiksrechten in te perken ten gunste van de beschikbaarheid voor de groep.

De tijd nemen als strategie

Waarom laten we ons de tijd als collectief goed voortdurend uit handen nemen? Wat in Biest-Houtakker generaties lang is gegroeid wordt in een paar dagen weggevaagd. Als daar tijd was genomen, en die is er – nota bene voor iedereen vrij beschikbaar! – hadden andere mogelijkheden onderzocht kunnen worden. Bijvoorbeeld om geld te organiseren zodat de grafrechten, volgens de spelregels van de systeemwereld, in één klap afgekocht hadden kunnen worden. Ook van graven waar geen nabestaanden meer van zijn. Of, zoals in Nederweert, om graven te laten adopteren. En als ruiming uiteindelijk toch onvermijdelijk blijkt en op draagvlak kan rekenen, waarom dan niet met een creatief hergebruik van de oude zerken, om maar iets te noemen? Zonder een welbegrepen cultuur van langzaamheid, die daadwerkelijk anders is dan traagheid, krijgen we als samenleving de regie over een van onze belangrijkste kosmische hulpbronnen niet terug en blijven we onnodig achter gedane zaken aanhollen.

**CULTUUR EN VERBEELDINGSKRACHT
ALS LOKAAL BINDMIDDEL**

Het gaat er, als vijfde en laatste observatie, niet om dat relict uit het verleden onveranderd blijven, hoe legitiem ook. En eigenlijk gaat het ook niet om het monumentale materiële object an sich, hoe intrinsiek waardevol ook. Het gaat om de kernwaarden die het representeert. En om representatie, want ja, daar hebben we grote behoefte aan. Zonder herkenbare beelden die inspireren en verbinden geen vitale groeps cultuur. Samenlevingen, groot en klein, hebben behoefte aan *verbeelders*, aan mensen die in metaforen kunnen denken. Die wat niemand ziet of beseft zichtbaar en tastbaar kunnen maken. Zulke mensen bestaan. Ze werken in de cultuur, en als ze daar de kost niet (meer) kunnen verdienen, stellen ze hun gaven veelal toch genereus ter beschikking aan een samenleving, die dit lang niet altijd op waarde weet te schatten. Meestal kijken ze van buitenaf en van bovenaf naar zo'n gemeenschap ten behoeve van een artistieke interventie. De kunstenaar die weet wat goed is voor het volk. Goede *community art*, zoals dat deftig heet, werkt anders. Die neemt tijd voor het proces, betreft mensen en wordt idealiter gedragen door zieners uit de eigen gemeenschap. In Biest-Houtakker is dat niet gelukt, maar in een ander kerkdorp van de gemeente Hilvarenbeek is de verbeelding aan de macht.

*Groeps culturen hebben behoefte
aan herkenbare beelden die
inspireren en verbinden.*

DE KONING EN DE KOE

Het moet een surrealistisch gezicht geweest zijn. De koning van Nederland bestijgt in een afgelegen weiland een enorme koe. Op 6 juni 2018 brengt koning Willem-Alexander een verrassingsbezoek aan de Beekse kerkdorpen Haghorst en Esbeek. Hij bezoekt er enkele succesvolle burgerinitiatieven, zoals een energie- en een zorgcoöperatie. Dat zorgt voor obligate plaatjes van een handenschuddende en zwaaiende vorst bij de dienstauto op straat en de rondleiding door burgemeester en betrokken medewerkers. Orde, protocol en draaiboek beheersen van begin tot eind het ritueel van de ontmoeting tussen vorst en onderdanen. Iedereen schikt zich in zijn of haar rol. Nou ja, behalve de eigenaar van het lokale transportbedrijf, die zijn truck voor de royale dienstauto

DE KOE VAN ESBEEK

stationeert. Als hij door heeft met wie hij te doen heeft, draait de chauffeur het raampje omlaag, waarbij zijn verbazing vergezeld gaat van een aantal Brabantse krachttermen om de koning vervolgens drie maal met 'gij' aan te spreken. Willem-Alexander moet lachen en blijft onverstoort 'u' terug zeggen. Het symbool van de hiërarchische systeemwereld bezoekt commoners die hun eigen boontjes doppen. Een memorabele dag dus, maar het hoogtepunt is letterlijk en figuurlijk de acht meter hoge koe in dat weiland.

DE KOE VAN ESBEEK

Tijdens het bezoek staat er in het buitengebied namelijk een metalen staketsel van een koe in de steigers, die bekleed wordt met circa 13.000 elkaar overlappende eikenhouten plankjes. Je zou als beeld eerder een groot geschubd monster verwachten dan een koe, maar het eindresultaat is heel herkenbaar, ja welhaast aibaar. Via een trap door de mond, het hoofd en de hals kom je in het binnenste van de koe, waar het principe van melkproductie wordt uitgebeeld. Het kunstwerk heet dan ook simpelweg 'De Melkfabriek'. Door openingen in de buik heb je een prachtig uitzicht over landschap en kerkdorp. Het is een werk van de jonge kunstenaar Hannes Verhoeven, geboren en getogen in Esbeek.

*Verbeeldingskracht als succesfactor
voor burgerinitiatieven.*

Hier blijkt verbeeldingskracht essentieel, ook als het gaat om commongedreven burgerinitiatieven zoals coöperaties. Dat dit veel verder kan gaan dan een huisstijl met logo blijkt in Esbeek, waar in de laagdrempelige kunstroute van het Andreas Schotelpad het vertrouwde eigene in een ander, licht vervreemdend perspectief wordt geplaatst. Soms zorgt de tijd al voor die vervreemding. Hoe vreemd een koe voor stadse stoepenschijters ook is, voor de dorpelingen is het een vertrouwd beeld. Toch kantelt dat ook daar, door bedrijfsbeëindigingen waarbij het traditionele agrarisch gezinsbedrijf verdwijnt. Boerderijen worden *boerderettes*, waar nostalgisch gewoond wordt. Ja, het leven is goed in het Brabantse land – zo lijkt het tenminste op het eerste gezicht. Onderliggende problemen worden lang gemaskeerd. Er wordt actief weggekeken bij activiteiten die het daglicht niet verdragen. Lege boerenschuren worden verhuurd voor caravans, ecstasy en wiet, in lokale samenlevingen die op zichzelf zijn aangewezen. Die niet interessant zijn voor marktpartijen en waarbij de overheid op afstand staat.

De bewoners zullen het dus zelf moeten doen - anders gebeurt er niks, zoals op de meeste plaatsen. Maar als je aan de inwoners vraagt wat er precies moet gebeuren, blijft het niet zelden lang stil en worden de oplossingen gezocht in meer van hetzelfde. Ook de democratische macht van het grote getal brengt een oplossing lang niet altijd dichterbij. De Amerikaanse autofabrikant Henry Ford kende dit probleem. Toen hij in het fin de siècle consumenten vroeg naar hun wensen, luidde het antwoord: snellere en vooral sterkere paarden. Het idee om deze wens te vertalen in een voor een breed publiek bereikbare aan de lopende band gemaakte auto maakte hem groot. Welbeschouwd is het zowel ironisch als veelzeggend dat de Gele Hesjes in Frankrijk elkaar vinden in onvrede over de hoge brandstofprijs. Afgezien van de wens tot lagere belastingen vindt men elkaar echter niet in een oplossing of gedeeld toekomstbeeld. Voordat Steve Jobs een iPad of iPhone had gepresenteerd, hadden de meeste mensen geen idee hoe onmisbaar de gecombineerde functies in het dagelijks leven voor hen zouden worden. Ze willen of missen het pas als ze het zien en niet omgekeerd. Wat voorheen los van elkaar werd beschouwd, wordt met het omklappen van een paradigma opeens onlosmakelijk en als vanzelfsprekend met elkaar verbonden. Het gaat veeleer om snelle wisselingen in het paradigma dan om trage transities die voortborduren op een oud patroon.

SOCIAL DESIGN EN EIGENHEID

Design dus, en in het geval van commoners heet dat dan doorgaans social design. Veel burgerinitiatieven zijn niet-dominant en drukken

dan ook geen stempel op het landschap. Ze zijn voor de argeloze kijker nagenoeg onzichtbaar. Niet in Esbeek. Als je daar het dorp nadert, kom je die houten koe als een soort totemdier tegen. Een markering van eigenheid waardoor je onwillekeurig beseft dat je het onvervreemd-bare territorium van een groep binnengaat. In koloniale termen zouden we dat het leefgebied van een inheemse stam noemen. Juist doordat de wereld van de commons zo ongrijpbaar is als een amorf rizoom – onzichtbare vertakkingen zonder duidelijke structuur – blijkt het goed te werken als kunstenaars er representeerbare vormen aan geven. Zoals die megakoe in Esbeek.

Kunst wordt community art.

Iedere inwoner, jong en oud, heeft er eigenhandig een plankje tegen-aan geschroefd. Ook de koning bij zijn bezoek. Als herinnering kreeg hij bij het afscheid een los plankje mee. Een simpel stukje hout als herinnerings-object en trots symbool van een lokale samenleving. Kunst wordt dan *community art*. Maar als je de dorpsbewoners een paar pallets met eikenhouten plankjes had gegeven was het hoogstwaarschijnlijk in de open haard terechtgekomen. Niemand had daar een koe als *landmark* met een verbindend verhaal in gezien. Je hebt dus bezielende verbeelders en voorgangers nodig met een visie en concreet ontwerp. Dat geldt niet alleen in Esbeek, maar net zo goed voor het Zundertse bloemencorso of de parade van de Brabantsedag in Heeze. De gemeenschappen (buurtschappen, herdgangen, vriendenclubs) dragen met andere woorden de verbeeldingskracht van de zieners, de demiurgen met een visioen. Bij voorkeur lokaal talent. De technische en theatrale uitvoerbaarheid, veiligheid en nog honderd-en-een andere zaken, zetten de verbeelder weer op zijn plaats in de *community*. Hieruit blijkt hoe belangrijk kunst is – nee, ik schrijf bewust niet ‘kan zijn’ – voor goede commoning-projecten. En: hoe cultuur een gemeenschappelijke hulpbron is die niet geclaimd wordt maar vrij toegankelijk is. Cultuur als een *open-access*-goed.

EEN OUDE MUIS ACHTER HET BEHANG

Het begrip commons wordt, zelfs door bewindspersonen, te pas en te onpas gebruikt of trendy ingevuld. Het is een buzzwoord dat een containerbegrip dreigt te worden, waardoor het zijn waarde als analytisch instrument snel verliest. Commoning kan dan worden bijgeschreven in

het rijtje van gedevalueerde termen zoals co-creatie, participatie en diversiteit. Als Engels begrip lijkt het een interessante nieuwe muis die achter het cultuurpolitieke behang ritselt.

Het Nederlandse equivalent 'gemeen' van het modewoord commons klinkt lang niet zo sexy en heeft in ons taalgebruik zelfs een ondertoon van laag-bij-de-gronds in morele zin. Ha, en dat commons alles behalve nieuw zijn werd in Biest-Houtakker al wel duidelijk. Moderne broodfondsen, waarin zzp'ers zich op basis van solidariteit en vertrouwen kleinschalig collectief indekken tegen individueel ondraaglijke risico's, hebben hun eeuwenoude voorgangers in de wereld van de ambachtsgilden. Alleen klungelaars werken met bot gereedschap. Vandaar dat we aan de hand van een aantal Brabantse voorbeelden het instrumentarium verder aanscherpen. Op het scherpst van de snede dus.

COMMONS VERSUS SYSTEEMWERELD

De wereld van de commons, waarin gemeenschappelijke hulpbronnen worden gedeeld en beheerd in sociale, niet-hiërarchische processen, wordt vaak diametraal tegenover de zogeheten systeemwereld geplaatst. De term is ontleend aan de Duitse filosoof Jürgen Habermas en verwijst naar het gebied dat gedomineerd wordt door markt en overheid, zeker in neoliberale samenlevingen als die van ons vandaag de dag. De commons bewegen zich in het gebied dat deze partijen laten liggen, of aan de burger overlaten zo u wilt, in de vorm van *civil society* met burgerinitiatieven. Overheden, marktpartijen en commons bewegen zich allemaal in het speelveld van het publieke domein.

Commons zijn altijd dragende gemeenschappen, maar dragende gemeenschappen zijn niet altijd commons.

Een koe is een dier, maar een dier is geen koe. Ook in Esbeek niet. Zo is het ook gesteld met de verhouding tussen commons en dragende gemeenschappen. Commons zoals hierboven omschreven zijn per definitie dragende gemeenschappen. Maar het begrip van de dragende gemeenschap kan veel ruimer en vrijblijvender opgevat worden. Het varieert van een relatief passieve achterban ('de vrienden van...') tot

GEEN EIGENBELANG MAAR PUBLIEK BELANG

actieve deelnemers aan het verenigingsleven. De vrijwilligers kwamen hier al voorbij, net als parochianen. Maar denk ook aan crowdfunding als vorm van bedelen in het digitale publieke domein. De donateurs vormen samen een dragende gemeenschap, maar hebben strikt genomen geen zeggenschap over de besteding en zijn dus geen commoners. Wikipedia is daarentegen een schoolvoorbeeld van commoning in het digitale domein. Een *common-access*-goed als internet wordt geclaimd en vermarkt door ongrijpbare transnationale techgiganten - een systeemwereld waar zelfs staten niet op zijn berekend. Wikipedia doet als common aan crowdfunding. Andersom zijn met name lokale crowdfundingprojecten met een algemeen belang in de praktijk wel te beschouwen als een commoning burgerinitiatief.

Of het nu dragers of commoners zijn, het gaat altijd om mensen die elkaar opzoeken buiten het besloten privé-domein. Essentieel is dat ze dit doen uit vrije wil, ten behoeve van een algemeen belang in de publieke sfeer. Maar onderschat bij deze mooie woorden mechanismen als sociale dwang in kleine gemeenschappen en vormen van eigenbelang zoals macht en status niet.

CRIMINELE DRAGENDE GEMEENSCHAPPEN

Als het gaat om het vrijwillig aangaan van verbanden buiten sferen van overheid en markt kunnen we in Brabant niet om criminele organisaties heen. Van generatie op generatie ingebed in hechte familiestructuren, zijn het succesvolle dragende gemeenschappen met eigen verdienmodellen, overlevingsstrategieën en culturele codes.

De afstand tot de systeemwereld kan niet groter zijn, evenals het effect van de negatieve mechanismen. De potentieel enorme kracht van dragende gemeenschappen, zonder een cent subsidie, kan niet beter geïllustreerd worden. Maar het absolute verschil is het ontbreken van een algemeen belang. Het publiek domein, inclusief *open-access*-goederen als milieu en veiligheid, wordt niet beheerd en gedeeld, maar uit eigenbelang verkwanseld en gebruikt bij de illegale dump van drugsafval. En toch, als we het endemische probleem van de georganiseerde criminaliteit in Brabant willen oplossen, dan zijn de gerechtelijke middelen van de systeemwereld, die wordt ondermijnd, ontoereikend. Criminelen kunnen in ruil voor geld en sponsoring rekenen op de solidariteit en omerta van dragende gemeenschappen in Brabantse volksbuurten en buitengebieden. Zij staan immers zonder bereikbare alternatieven zelf óók op afstand van de systeemwereld. Naast het uitdelen van de harde overheidsklap is ook een culturele strategie voor deze gemeenschappen, die iets dragen waar we vanaf willen, noodzakelijk. De afstand tot de systeemwereld is een kenmerk voor criminelen en commons. Maar bij de meeste dragende gemeenschappen is die afstand in de praktijk aanzienlijk kleiner.

Het absolute verschil is het ontbreken van een algemeen belang.

TIJD OM PROCEDURELE BAKENS TE VERZETTEN

Open-access-goederen als cultuur, lucht en water worden in de systeemwereld geclaimd en vermarkt. In de wereld van de commons echter worden ze gedeeld en beheerd door collectieven. Individueel gebruik is ondergeschikt aan een vrij gebruik door de groep. Dat is essentieel anders in de systeemwereld. Daarin zijn bezit en eigenaarschap van het individu immers het sterkst in het rechtssysteem verankerd. Vandaar dat veel procesenergie wordt opgeslokt door juridisering, controle en regulering, waarbij de formele aspecten veel nadruk krijgen. Het gaat linksom of rechtsom eigenlijk altijd om rechten, en wanneer die rechten worden gedeeld, zoals in het geval van auteursrechten, dan spreken we meteen over een *creative commons*-wet. Want let wel, ook de wereld van de commons heeft behoefte aan afspraken, voorwaarden en regelgeving. Alleen worden ze niet opgelegd door externe directievoerders en instellingen, maar door een relatief informeel collectief bij wijze van zelfbestuur.

Dat dit, ondanks alle goede bedoelingen van partijen, niet zelden tot misverstanden leidt, blijkt ook uit de actuele Brabantse praktijk. De Kleine Aarde in Boxtel was vanaf 1972 met de Club van Rome internationaal een van de koplopers op het gebied van milieu en duurzaamheid. De onlangs overleden pionier Sietz Leeftang werd er met zijn geitenwollen sokken door de Meierijse boeren meewarig maar niet onsympathiek nagekeken. Een prominent gezelschap van commoners heeft onder de naam Podium Circulair dit legaat als uitgangspunt genomen om gestalte te geven aan het belang van cultuur in een circulaire economie. Het is een van de zeldzame bovenlokale commons-projecten. Een iconisch erfgoed om in Brabant en Nederland heel fier op te zijn, ondanks dat het mijns inziens lokaal wordt onderschat en verwaarloosd. Dit alles in de context van het Nationaal Landschap Het Groene Woud, dat op zijn beurt weer opgaat in het grotere Van Gogh Nationaal Park. Ziehier de wereld waarin we leven.

Commons verdienen meer procedurele ruimte in de Brabantse systeemwereld.

Na jaren van niet-hiërarchisch bouwen en netwerken, is het de bedoeling een publieksprogrammering van de grond te krijgen. Hiervoor wordt aangeklopt bij Brabant C, het cultuurfonds dat het voor de culturele hoofdstad gereserveerde budget beheert. Dit fonds richt zich op alle noemers van het huidige cultuurbeleid, maar op de wereld van de commons is het niet echt berekend. Juryleden uit de systeemwereld kregen, ondanks positieve pogingen, zonder verdienmodellen en harde resultaatafspraken nauwelijks greep op de aanvraag. Ik was erbij en keek ernaar. *Ships passing in the night*. Het kwam gelukkig goed. Ik begreep beide kanten. Maar als we de commoning-burgerinitiatieven in Brabant bij wijze van maatschappelijke vernieuwing werkelijk willen stimuleren en ondersteunen, zullen we als systeemwereld echt de procedurele bakens moeten verzetten.

KANT EN WAL RAKEN

Voor buitenstaanders en juryleden klinken zulke burgerinitiatieven al gauw als zweverig anarchistisch of ideologisch-communistisch in de oren. Maar weet dat het in de wereld van de commons vooral gaat om solidariteit, vertrouwen en beheersing van risico's door te zorgen voor

toereikendheid. Dit laatste betekent niet dat experiment en innovatie niet belangrijk zijn. In de systeemwereld moet innovatie al op voorhand met concrete resultaten worden gegarandeerd. Commoning-projecten zijn meer experimenteel van aard, met niet zelden een open einde. Lastig beheersbaar dus, ook voor welwillende cultuurprogramma's zoals Brabant C. *Grass rooted bottom up*, dat is voor velen wel het meest in het oog springende kenmerk van commons. Het lijkt een kunstje dat makkelijk te implementeren is, bijvoorbeeld door met bewoners in gesprek te gaan. Maar deelnemen is heel iets anders dan deelhebben, laat staan om onzekerheidsvaardig te worden.

Dissensus als kracht van diversiteit.

Hoe commoners werken is per definitie politiek van aard. Ze inter-veniëren in het samenleven, op een manier die standpuntgebonden en activistisch is. Het met elkaar van mening mogen verschillen, dissensus, is daarbij geen taboe. Integendeel. In de wereld van de commons zien we net zo vaak *safe stories* als ontregelende cultuur met een angel. De systeemwereld is daarentegen gebrand op consensus, het 'polderen'. Net zo lang praten en onderhandelen totdat iedereen met een werkbaar compromis akkoord gaat. Dat heeft Nederland internationaal politiek gestereotypeerd. Sociaal-democraat Wim Kok werd er groot mee, en ook de liberalen na hem hebben het pragmatisch omarmd. Maar niet lang meer. In plaats van verschillen opheffen door *bonding*, kunnen we leren van de commoners die doorgaans niet bang zijn voor confrontaties en juist verschillen respecteren door ze te overbruggen: *bridging*. In dit proces blijven beide oevers (kant en overkant, zou Drs. P zeggen) hun eigenheid en autonomie behouden, maar de onderlinge relatie wordt anders.

ELITE EN VOLK, HOGE EN LAGE CULTUUR

Als het gaat om dragende gemeenschappen in Noord-Brabant gaan de gedachten snel uit naar evenementen als de Brabantsedag (sinds 1958, laatste zondag in augustus) in Heeze en het Bloemencorso (sinds 1936, eerste zondag van september) in Zundert. Afgezien van het hoogtepunt van de parade of optocht zijn beide eigenlijk geen evenement, maar fenomenen die het leven het hele jaar door raakt. In Heeze zijn het buurtschappen en vriendenclubs die gethematiseerde wagens met straattheater dragen. In Zundert gaat het om een twintigtal welomschreven buurtschappen met allerlei stichtingen en een

LIEVER DAHLIA DAN ZONNEBLOEM

eigen tijdschrift. Vergeleken met Heeze is de organisatiegraad hoog, sterk gereguleerd, met verdienmodellen in de teelt van dahlia's. De analogie met de systeemwereld gaat zover dat men er spreekt van een parlement (Raad van Buurtschappen), een kabinet (Stichting Bloemencorso) en departementen (commissies). In Heeze kunnen we veeleer spreken van informele, niet-hiërarchisch georganiseerde commoners (met een faciliterende Stichting De Brabantsedag), terwijl het in Zundert dragende gemeenschappen betreft. Maar dan op een voor Brabant ongekende schaal.

Hoog en laag niet tegen elkaar uitspelen.

Ze zijn met recht trots. In november 2018 werd de Zundertse *circle of influence* uitgebreid naar de Tweede Kamer, waar het uit Breda afkomstige VVD-lid Thierry Aartsen een pleidooi hield voor meer geld ten behoeve van volkscultuur. Als er miljoenen naar de elitecultuur van het Concertgebouw gaan, dan mag een bloemencorso - dat nota bene op één dag meer bezoekers trekt - ook door het Rijk worden

ondersteund. In het Kamerdebat trok Aartsen de impliciete suggestie van herverdeling van bestaande budgetten schielijk in door te pleiten voor extra geld. Dat had de cultuurwereld van de VVD nog niet eerder gehoord, zeker niet voor organisaties die zelf hun broek kunnen ophouden. Het publieke debat ging daarna meteen over hoge en lage cultuur. We hebben ze echter allebei nodig en het blijkt in praktijk en politiek improductief om ze tegen elkaar uit te spelen.

VERKWANSELING VAN KROONJUWELEN

Maar hoog en laag speelt wel degelijk in Zundert zelf een rol. Een van de internationale iconen van hoge cultuur is er in 1853 als predikanten-zoon geboren. De oude pastorie is in 1903 afgebroken en vervangen. Maar het Vincent van Gogh-huis staat op de oorspronkelijke plek. Via de onge-repte tuin en de paden achter het huis naar de Aa of Weerijs kom je heel dicht bij de wereld die Vincent als een *sentimental journey* in zijn brieven beschrijft. Daarin lezen we ook over de buurvrouwen, dochters van de vorige dominee, die bekend stonden als ‘de tantes’. Dat huis staat er nog prominent monumentaal, zij het verwaarloosd. Het vormt de verbindende schakel, in het hart van het dorp, met de protestantse kerk, het kerkhof (met het kindergraf van de eerste Vincent) en de kosterswoning. Een zeldzaam gaaf ensemble, en geen losse erfgoed-postzegels in een doosje.

Communale kroonjuwelen en publiek onvermogen.

Hoe is het mogelijk dat nu juist het echt waardevolle authentieke element van Vincent in Zundert, namelijk de open doorgang via de tuinen en erven én het vrije uitzicht in de loop van 2019 worden vernietigd? De gemeente Zundert heeft toegestaan dat deze *open-access*-goederen eigendom zijn geworden van een marktpartij. In ruil voor het onherstelbaar restaureren van ‘de tantes’ kan de projectontwikkelaar appartementen op het achteraf bouwen, compleet met parkeergarage. De provinciale stichting Van Gogh Brabant heeft het tandenknarsend aan moeten zien. Lokaal was er weinig verzet. Kom in de lokale machtsverhoudingen niet aan het corso, maar Van Gogh moet niet klagen – zo lijkt het. De in het katholieke Brabant van oudsher kleine protestantse gemeenschap heeft evenwel tot aan de Raad van State tevergeefs bezwaar aangekend. Met valide argumenten, maar in de systeemwereld weegt het

ONS BRABANT

eigendomsrecht van het individu zwaarder dan dat van commons. En zo komt het dat we in de provincie Noord-Brabant de mond vol hebben van Vincent als boegbeeld, en ondertussen als samenleving niet in staat blijken om publieke goederen veilig te stellen. De hele wereld kan in Zundert zien hoe wij een communaal kroonjuweel in de vorm van lucht en open ruimte laten vernietigen.

In dat opzicht is Vincent nog steeds een outsider in Zundert. Ach ja, het is het verhaal van zijn leven. Maar ook naar de dragende Protestantse Kerk Zundert (PKZ) wordt kennelijk niet geluisterd, of beter gezegd: die heeft onvoldoende deel. En er zijn in Zundert veel meer buitenstaanders die prominent aanwezig zijn maar als het erop aankomt niet meedoen. Niet gezien zijn, heet dat zo mooi. Ik bedoel de Oost-Europese, voornamelijk Poolse, arbeidsmigranten. Op veel Brabantse ‘internationale campings’ goed vertegenwoordigd. Als je door de hoofdstraat van Zundert loopt is hun aanwezigheid in straatbeeld en winkelaanbod evident. Hun werk is essentieel voor de lokale economie van kwekers en telers en dus ook voor het bloemencorso. Maar ze vormen geen buurtschap. Ze zijn maatschappelijk gezien in het publieke domein eigenlijk

STAM TAFEL

65-

niets. Niet eens illegaal. Alleen voor de katholieke parochiekerk zijn ze min of meer een dragende gemeenschap. De ironie van Brabant pijnlijk ten voeten uit.

VOOR WAT, HOORT WAT EN DE LANGE ADEM

Tussen de wereld van de commons en de systeemwereld bestaat een cyclische dynamiek. De motor hiervan zijn twee verschillende opvattingen van reciprociteit. Hieronder verstaan we wederkerigheid in de zin van 'ik geef opdat jij geeft'. Een soort sociaal contract, waarbij in de systeemwereld de zogeheten *balanced reciprocity* de norm is: ik krijg precies dezelfde waarde retour en wel per direct. Gelijk oversteken dus. In de wereld van de commons is juist sprake van *generalized reciprocity*: net zo wederkerig maar niet afgewogen, en bovendien voorzien van een lange adem. Een uitgesteld eigenbelang van het individu dus, waarbij een beroep wordt gedaan op eigenschappen als generositeit en altruïsme. Dit nu is de zuurstof die commoners en kunstenaars in het delen en beheren van publieke goederen blazen. En aangezien lucht een *open-access*-goed bij uitstek is, lijkt me de metafoor van zuurstof heel toepasselijk.

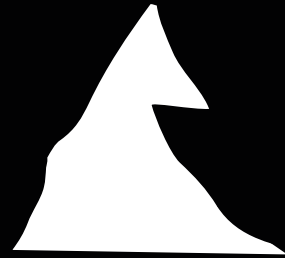
Zonder generositeit geen commons.

Beide werelden zijn realiteit en hebben elkaar nodig. Wordt de systeemwereld te hiërarchisch gejuridiseerd tot een claimcultuur, dan kunnen generositeit en vertrouwen uit de wereld van de commons lucht geven. En andersom hebben commoners behoefte aan veilige kaders die de competenties van de eigen groep overstijgen. Een soort contrastharmonie dus, waarbij – eerlijk is eerlijk – de commoners voor dynamiek en spanning zorgen. Overigens ook als het gaat om minder fraaie aspecten, zoals vriendjespolitiek, ongewenste patronage en uitsluiting. Het harmonieuze begrip ‘mienskip’ als drager van de succesvolle culturele hoofdstad LF2018, kreeg in de finale nog een onvoorzien rauw randje met de uitverkiezing van nota bene ‘blokkeerfries’ tot woord van het jaar 2018. We zijn nog lang niet klaar, was dan ook de adequate reactie daar. Veel werk aan de winkel - dat geldt ook voor de wereld van de commoners, die niet gediend is met valse romantiek. Wat dacht u van bejaarden in de ‘huiskamer’ van Zorgcoöperatie Schaijk, die het nationaal voorbeeldproject met de idyllische naam Onder de Linde te kakken zetten door amok te maken en buitenstaanders aan hun stamtafel te weigeren? De diepere betekenis van stamtafel biedt stof tot nadenken. Schaal is een gevoelig criterium. Uitsluiting ook. Zonder generositeit geen commons.

GEEN TOP ZONDER DRAGENDE BERG

Het favoriete museumstuk van wetenschapper Robbert Dijkgraaf is het topje van de Mont Blanc dat bewaard wordt in Teylers Museum in Haarlem. Het is een klein, piramidevormig stukje steen, precies wat iemand zich bij een topje voorstelt. Het werd in 1787 als een trofee meegenomen bij de eerste beklimming. Het topje is het toppunt van musealisering: ‘een eenzaam rotsblokje in een vitrinekast in plaats van op een glorieus Alpenmassief’. Dijkgraaf gebruikt dit voorbeeld om te illustreren dat de top niet zonder de berg kan bestaan. Topinstellingen in cultuur en wetenschap kunnen alleen functioneren bij de gratie van alle andere beoefenaars. De top illustreert ook de groeiende macht van de 1% in het wetenschappelijke en culturele ecosysteem. Het Rijksmuseum in Amsterdam draait op volle toeren, en dat is een goede zaak. Maar de meeste musea verkeren in wankel evenwicht, zoals een recent sectoradvies van de Raad voor Cultuur treffend stelde. Den Bosch scoort als enige Brabantse stad relatief hoog op de landelijke culturele index, de rest van de provincie doet onvoldoende mee.

Het topje van de Mont Blanc heb ook ik altijd een van de letterlijke topstukken gevonden. Maar grappig genoeg om weer een andere reden dan Dijkgraaf. Mij fascineert juist het gegeven dat als je een

DE LOSSE TOP EN DE BERG

topje verwijderd, er telkens weer een nieuwe top van de berg is. Net als bij de relikwieën uit het Rijke Roomsche Leven is er meer dan één topje in omloop. Met andere woorden: de top is relatief. Je moet je niet blindstaren op een onhaalbare top. Stel je provinciale en regionale cultuurdoelen realistisch, anders creëer je een top los van je eigen berg.

*Verdampt sociaal kapitaal is
voorgoed weg.*

Wat dat betreft is de gang van zaken rond de toekenning van het predikaat Culturele Hoofdstad van Europa 2018 veelzeggend. In de Euregio Maastricht en Brabantstad (bestaande uit de B5: Eindhoven, Helmond, Den Bosch, Tilburg en Breda) werden plannen conceptueel en ambitieus opgetuigd door topinstellingen en professionals met indrukwekkende bidbooks. In Leeuwarden/Friesland won men de strijd met een op het eerste gezicht verbluffend eenvoudig concept van ‘mienskip’ oftewel gemeenschap. De Friezen gingen niet uit van instellingen aan de top, maar van de dragende gemeenschappen aan de voet van de berg. En ze hebben daar in de loop van 2018 overtuigend een top bovenop gezet. In Limburg werd nog op de avond van de teleurstellende uitslag het gereserveerde cultuurbudget herverdeeld. Noord-Brabant verdient het compliment dat het budget behouden bleef ter versterking van de culturele infrastructuur. En zoals uit dit essay moge blijken pleit ik daarbij graag voor een stelsel dat verder kijkt dan de kleine top. Een stelsel dat het geheel van culturele ecosystemen in regio’s versterkt en waarin de rol van dragende gemeenschappen extra aandacht krijgt.

HET ARME ROOMSCHE LEVEN

Het belang van een dragende gemeenschap is een les die niet alleen van de competitie rond de Culturele Hoofdstad geleerd kan worden. Maar we zijn in Brabant hardleers. Tijdens de presentatie van het rapport ‘De waarde van cultuur’ in juni 2018 stelde ik in Tilburg aan een volle zaal de vraag of er een pastoor of kapelaan aanwezig was. Er zat niet eens een gesjeesde seminarist. Een situatie die twee generaties geleden volstrekt ondenkbaar zou zijn geweest. Onder de Brabantse cultuurdragers bevonden zich immers altijd wel geestelijken. Deze dragende gemeenschap is kortom geheel weggefallen. Sociaal kapitaal dat is verdampt, zoals in parochies, krijg je niet snel meer terug. De top is dan de rest van de berg kwijtgeraakt.

Geen vitaliteit zonder diversiteit.

De Raad voor Cultuur heeft voorgesteld om de metafoor van het ecosysteem te gebruiken voor de culturele infrastructuur. Tot voor kort benoemden we ketens van instellingen die elkaar binnen een sector versterken. Nu spreken we liever van ecosystemen die verbindingen leggen tussen sectoren en gebaat zijn bij diversiteit – een landelijk beleidsdoel dat ook in Brabant meer met de mond wordt beleden dan in de

praktijk gebracht. Want de kwaliteit van een ecosysteem wordt sterk bepaald door de mate van biodiversiteit. Een samenleving die geen of onvoldoende verschillen van inzicht verdraagt, ontnemt zichzelf de vitaliteit van diversiteit. ‘Spannende vraag is hoeveel verscheidenheid er binnen de eenheid van de Kerk kan zijn’, stelde bisschop Gerard de Korte van Den Bosch. De vinger op de zere plek. Het koesteren van diversiteit is geen vrijblijvende luxe in de abstracte beleidswereld maar van levensbelang voor het fit functioneren van culturele ecosystemen met dragende gemeenschappen.

HET TUINPAD VAN MIJN VADER

Het onthechten van de verbindingen met andere sectoren in de samenleving maakt het ecosysteem nog kwetsbaarder. Denk maar aan het schrappen van ecologische verbindingzones in de Oostvaardersplassen. We moeten als samenleving nu bijvoeden door bijvoorbeeld aan de eredienst onttrokken kerken te herbestemmen. Maar hoeveel monumentenbeleid we ook voeren, zonder dragende gemeenschappen is dit op termijn zinloze arbeid. In culturele ecosystemen zijn niet instellingen maar zij juist het fundament. Bij gebrek aan beschikbare informatie over deze dragende collectieven (een blinde vlek in onze cultuurstatistiek) heeft de Raad voor Cultuur een proeve van cultuurkaart getekend voor de toekomst op basis van bestaande plannen uit de systeemwereld. Opvallend is dat een paar regio's in Nederland daardoor niet gedekt zijn, waaronder de Peel, op de grens van Brabant en Limburg. Alsof daar geen cultuur is, en we het gebied maar het beste kunnen teruggeven aan de natuur. Een kwetsbaar cultureel ecosysteem dat nergens aansluit op een beleidsmatig regioprofiel. Reserveer dus maar alvast geld om in de toekomst bij te voeden. Of maak beleid dat de regio niet ontfermt. En als je op de cultuurkaart kijkt naar de positie van de stedelijke brandpunten binnen de cirkels, zie je dat een stad als Helmond wel zijn voortuin richting Brainport griezelt, maar het tuinpad van ons vader doodgemoedereerd laat verwilderen.

Niet instellingen maar dragende gemeenschappen zijn het fundament van regionale culturele ecosystemen.

Dat tuinpad leidt ons naar Deurne, waar Friso als dokterszoon het dorp en doktershuis van vader Wiegersma in een klassieke liedtekst

DEURNE: HET PALET VAN DE PEEL

vereeuwigde voor zijn partner Wim Sonneveld, met verandering als centraal motief. Al is continuïteit een romantisch verlangen, verandering is in de geschiedenis van de mensheid de norm. Óók in Deurne. Je zou dus verwachten dat Deurne dit kroonjuweel van de Nederlandstalige muziek met een universele titel als ‘Het dorp’ zou omhelzen als een eigen lokale waterdruppel waarin met verbeeldingskracht de universele tragiek van de mensheid wordt weerspiegeld. Hoe mooi is dat: het dorp van het lied ‘Het dorp’. Een dragende gemeenschap van initiatiefrijke ondernemers, leden van dorpsraden en verenigingen vormen samen de Denktank Deurne Palet van de Peel onder het motto ‘samen trots’. Als gemene deler van ‘de mensen hier’ wordt de ‘creatieve inslag’ beschouwd, verwijzend naar kunstenaars als Antoon Coolen, Toon Kortooms en Wiegersma. Dit tuinpad kun je nog steeds bewonderen!, jubelt de folder – daarmee de essentie van het lied onbedoeld ontkrachtend. Dat palet is een platte, want te letterlijke metafoor voor artistieke veelkleurigheid, waarbij de

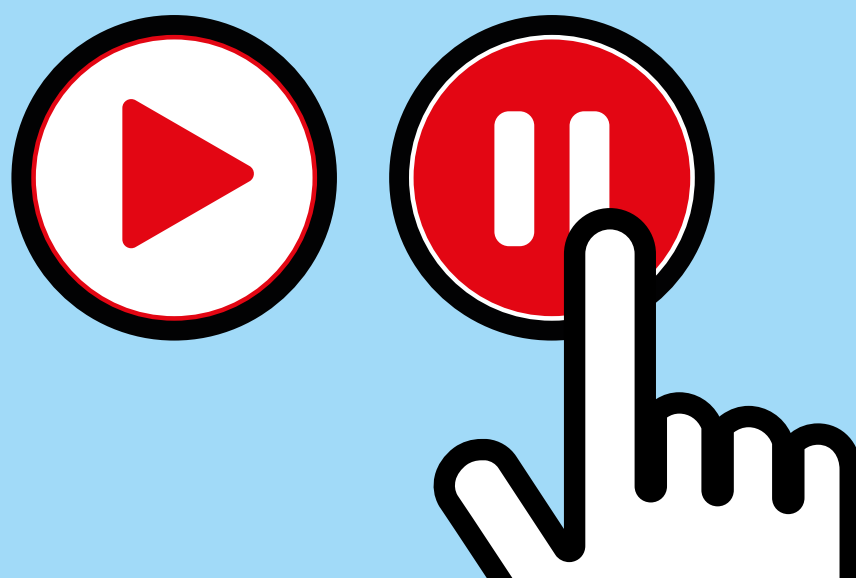
verf sterk is ingedroogd. Want de grote namen zijn vergane glorie. En je ziet en voelt aan alles dat die artistieke cultuur hier onvoldoende gedragen wordt door levende gemeenschappen. Museum De Wieg is een zorgenkind. Je wenst Deurne bij wijze van spreken een Esbeekse koe toe. Want ze hebben daar ver voorbij de anekdotiek een groot verhaal te vertellen. Mobiliseer de vindingrijkheid die een Hub van Doorne, de Brabantse Henry Ford van DAF, typeerde. De man van de automatische transmissie als ‘hub’ voor transitie met verbeeldingskracht.

Maar dan moet je wel de werkelijkheid onder ogen willen zien. En die is interessant en relevant voor heel Nederland. Wie door de Peel Deurne nadert ziet en ruikt twee dingen: beschermde natuurgebieden en industrieel-agrarische complexen met voedersilo’s en mestcontainers. In de branding en citymarketing wordt Deurne evenwel een idyllisch creatief palet. Goedbedoeld, maar identiteit en imago sporen niet. En dat klopt in de praktijk ook. Het CDA in Deurne verbijsterde in 2005 de landelijke cultuurwereld met het niet eerder vertoonde voornemen de status (sinds 1999) van het unieke Helenaveen als beschermd dorpsgezicht – een ongewenste belemmering – te laten vervallen. Zover kwam het uiteindelijk gelukkig niet, maar de agrarische lobby kon rekenen op een invloedrijke dragende gemeenschap. Een gemeenschap onder druk, die ook psychosociale problemen kent. Al vroeg, begin jaren negentig, werd er bij de Stichting Welzijn Deurne hiervoor een speciale functionaris aangesteld. Het draagvlak in de lokale samenleving voor de boeren zelf is de laatste jaren als gevolg van de aantasting van het leefklimaat aan flinke erosie onderhevig.

Zonder samenvallen van identiteit en imago geen geloofwaardigheid.

Een activistische stichting als de Werkgroep Behoud de Peel, die na het beëindigen van de rooibouw door turfwinning in 1978 (!) opkwam voor natuurwaarden, kende hier op zijn zachtst gezegd een tamelijk vijandige biotoop. Het nationale landschap kwam er niettemin. Wilde men aanvankelijk de rafelranden van het natuurgebied ten behoeve van de landbouw eraf snijden, vandaag de dag zijn de landbouwgronden als rafels aan de natuur toegevoegd. Zo kan het gaan met burgerinitiatieven met een lange adem. Het landschap als spiegel van wisselende machtsbalansen.

BRABANT HEEFT TIJD

BRABANT HEEFT TIJD

Transities dus in landbouw, klimaat, energie en ook in governance en zelfbewustzijn. In het Beierse Bamberg vroeg ik vorig jaar naar waar men daar trots op is. Ik verwachtte de prachtige dom met de beroemde Reiter, of het unieke barokke stadhuis. ‘Saub’re Luft’ was het antwoord. Verrek, dat heb ik een Brabander nou nog nooit horen zeggen. Schone lucht is een *common-access*-goed dat voor ons kennelijk geen culturele waarde heeft, met alle gevolgen van dien van Zundert tot Deurne.

Snelle paradigmawisselingen en trage transities: Brabant heeft tijd.

In de kern gaat het niet om transities maar om paradigmawisselingen. Hieronder verstaan we de herordening van categorieën in een nieuwe samenhang. Net zoals bij die Esbeekse pallets vol eikenhouten plankjes zien mensen niet meteen de nieuwe structuur, waarin wat voorheen gescheiden was nu als vanzelfsprekend samenvalt. Als pleitbezorger van een cultuur van de langzaamheid weet ik dat die paradigmawisselingen snel gaan, als het ware omklappen en vaak pas achteraf herkend worden. De transities zelf vergen daarentegen een lange adem. De grote vraag is niet of Brabant klaar is voor de transities die op ons afkomen, maar is de provincie Noord-Brabant klaar voor de paradigmawisselingen die we ondergaan? Is zij daar als systeemwereld voldoende voor toegerust? Vrijwel zeker niet. Dat nieuwe vormen van commoning in dat alles een belangrijke rol zullen spelen staat voor mij vast. Herneem als samenleving de regie over vrij toegankelijke publieke goederen. Brabant heeft tijd.

COLOFON

Dit essay is onderdeel van de verkenning naar 'De culturele eigen(wijs)heid van Brabant' van BrabantKennis. Meer informatie over deze verkenning is te vinden op www.cultureeigenwijs.nl.

Over de auteur

Gerard Rooijakkers (Eindhoven, 1962) is cultuurhistoricus en etnoloog. Hij promoveerde op een onderzoek naar historische volkscultuur in Brabant en is als adviseur en oud-kroonlid verbonden aan de Raad voor Cultuur in Den Haag.

Projectleiding: Heidi Buijtel
Tekstredactie: De Caluwé Tekst
Eindredactie: BrabantKennis
Vormgeving: Scherpontwerp
Illustraties: Scherpontwerp

Uitgave BrabantKennis, februari 2019

BrabantKennis verkent op eigen wijze de toekomst van Brabant: onafhankelijk, nieuwsgierig en vernieuwend in vorm. We prikkelen tot nadenken en houden Brabant scherp. Wij observeren, confronteren en inspireren, en dat doen we door trends te spotten, toekomstbeelden te schetsen en nieuwe perspectieven te bieden.

Vind ons op www.brabantkennis.nl of volg ons op Twitter, Facebook, LinkedIn en YouTube (@BrabantKennis).